

A kapcsolatteremtés művészete

„... időnk nagy részét azzal töltjük, hogy más emberekkel vagyunk interakcióban – ők befolyásolnak minket, mi befolyásoljuk őket, gyönyörködtetnek, szórakoztatnak és felbosszantanak...”

Elliot Aronson: A társas lény

AZ EMBER HÁROM körben gondolkodhat: a tudományos, a művészi és a gyakorlati (praxikus) gondolkodás körében. Közülük a tudományos gondolkodás egyik legnagyobb akadályja, hogy hajlamosak vagyunk a tudomány látszatát biztosító *sémák követésére* (szókinccs, módszer) vagy másoktól (külföldi kutatóktól) konform módon átvett *modellek utánzására*. Ez az oka, hogy nagyon sok elméleti művel találkozhatunk, amelyeket nem illet meg a tudományos jelző, mert minden értékes gondolkodás legfőbb követelménye: az adott problémával való egyéni megbirkózás, az elméleti megállapítások és a gyakorlati tapasztalatok ütköztetése hiányzik belőlük. Különösen fontos ennek az igazságnak a megfontolása a pedagógiában, amelynek egyik legfontosabb feladata, hogy *az emberi magatartás és viselkedés megváltoztatásához* szükséges ismereteket, törvényszerűségeket tárja fel (mint tudomány), és a fiatal nemzedék magatartásában, viselkedésében *társadalmi céljaink irányába eső változásokat hozzon létre* (mint gyakorlat, amely legmagasabb fokán művészetté válhat). A pedagógiában abból kell kiindulnunk, hogy az emberek *spontánul* is hatnak, így kapcsolatokat teremtenek egymással, a céltudatos, terv- és szakszerű nevelés azonban ezzel nem érheti be, hatásait, az emberi kapcsolatok létrehozását, felbontását *tudatosan* szükséges kialakítania, irányítania. Ez indokolja, hogy a szó igazi értelmében csak azt tekinthetjük pedagógusnak, aki elsajátítja és gyakorlatában egyre tökéletesebb fokra fejleszti *a kapcsolatteremtés művészetét*. Enélkül lehet bárkiből iskolamester vagy oktató, többkevesebb eredményt felmutató szaktanár, a jövő nemzedék nevelője azonban – sohasem.

A kapcsolatteremtés művészete egyébként nemcsak pedagógiai kérdés. Elég talán, ha arra utalunk, hogy az USA-ban sűrűn jelennek meg ilyen témájú művek, amelyek közül mindmáig a legnagyobb sikert *Dale Carnegie* „Érvényesülés-amerikai karrieriskola” (eredeti címe: Hogyan szerezzünk barátokat és hogyan gyakoroljunk hatást az emberekre?) könyve aratta, amelyet a világ legtöbb nyelvére, köztük magyarra is lefordítottak. Újabban a vezetésstudomány, a vezetéspszichológia foglalkozik kiemelten ezzel a kérdéssel, *Haire Mason* fogalmazta meg azt a tételt (Pszichológia vezetőknél), hogy minden vezetés emberek vezetése, s ezért minden vezetés alapkérdése: hogyan tudja befolyásolni egy vezető vezetettjeit a jobb, eredményesebb munka érdekében.

Az iskola emberi kapcsolataiban a legelső szerepet bizonyos szervezeti kérdések játsszák: a lakóhelyi körzet meghatározza, hogy *melyik iskolába* kerül a gyermek, ott beosztják életkora szerint valamelyik *osztályba*, családnevének kezdőbetűje alapján *névsorba* helyezik, és *ülésrendben* rögzítik megillető állandó (osztályterem), illetve változó (szaktanterem) helyét. Ezek a szervezeti formák meghatározzák társaival kialakított formális kapcsolatainak rendszerét (padszomszédjait, osztálytársait stb.). Egyesekkel most köt ismeretséget társai közül, másokhoz már életének előtörténetében (lakóhely, óvoda stb.) kialakult személyes kapcsolatok (rokon- és ellenszenvék) fűzik.

Abban, hogy ebből az informális halmazból előbb-utóbb közösség szerveződjék, a kezdeti kohéziós erőnek, a *pedagógus(ok)nak* van meghatározó szerepe.

A nevelés számtalan konfliktusának az a forrása, hogy olyanoknak kellene a helyes életvitelre megtanítaniuk a gyermekeket, akik a maguk életét teljesen elhibázták, olyanoknak kellene az emberi kapcsolatok forradalmára felkészíteni őket, akik *minden kapcsolatukban* (család, kollégák, tanítványaik stb.) *kudarcot szenvedtek*. Éppen ezért, aki nemcsak írást, matematikát, irodalmat vagy testnevelést akar tanítani, hanem a tanulók nevelésében is szerepet kíván betölteni, először *saját emberi kapcsolataiban igyekezzék rendet teremteni*. Elméletileg ezt az igényt nevezzük a nevelő modelláló szerepe törvényszerűségének.

Valahányszor elméletben és gyakorlatban a nevelőkkel vagy a vezetőkkel szemben támasztható társadalmi igényekről beszélünk, sokakban felmerül: létezik-e a valóságban olyan ember, aki ezeknek képes megfelelni. Azok, akik így reagálnak, a lényegről feledkeznek meg. Arról, hogy az eszmény cél, amelyhez közelednünk kell, és nem beleszédülnünk. Nem kívánhatja senki, hogy egy nevelőtestület valamennyi tagja Grál-lovag legyen. Azt viszont joggal kifogásolhatja, ha merő tévedésből egy Don Juan keveredett közéjük. Nem kell mindegyiknek orleansi szűznek lennie, de a Lucretia Borgiák, a méregkeverők, a kis- és nagyszerű Pompadour aszszonyságok kétségkívül tévedésből léptek épp erre a pályára. A pedagógus ne legyen tökéletes, de nem kell tökéletlennek lennie sem. Olyan ember legyen, aki képtelen minden önelégültségre, állandóan igényelje önmaga tökéletesítését. Ez tulajdonképpen a makarencói önmagunkat nevelve nevelünk programja. Ugyanebből következik, hogy egy iskola emberi kapcsolatainak meghatározó tényezője a nevelőtestületen belül élő kapcsolatok minősége (közös munka, széthúzás, egymás segitése, intrika stb.).

Igazat kell adnunk Aronsonnak abban, hogy az életre, így az emberi kapcsolatokra sincsenek jól bevált receptek. Hiába utánozza tökéletesen az egyik ember a másikat, ellenszenvet vált ki ugyanazzal, ami a másikat rokonszenvenné tette.

Ha receptek nincsenek is, vannak törvényszerűségek, amelyeknek figyelembe vételével a kapcsolatok teremtését a spontaneitásról a tudatosság fokára lehetséges emelni. Ezek közül első helyen említhetjük meg, hogy az emberekben kialakulnak bonyolult hatások eredőjeként (pl. film, regények, előző érzelmi kapcsolatok) az ideális gyermek, nő, férfi, munkatárs stb. *eszményei*, és konkrét megjelenési formáikat ezekhez az ideálokhoz viszonyítja. Az eszményképeken kezdetben a külső jegyek (termet, szépség, öltözködés) játsszák a jelentősebb szerepet olyannyira, hogy ezek alapján hajlamok nemlétező belső erényekkel is felruházni képviselőiket. Később ezek a jegyek helyet cserélnek, és a *belső személyiségjegyek* válnak a kapcsolat leglényesebb kohéziós erőivé.

E törvény érvényessége alól az iskolák sem mentesek, éppen ezért minden pedagógusnak ügyelnie kell arra, hogy a kellemes külsejű, ápolt, jól öltözött tanítványainak ne biztosítson kivételezett helyzetet. Az is igaz, hogy a jó megjelenésű pedagógus hamarabb nyeri el tanítványai szimpátiáját, de arról se feledkezzünk meg, ha később is csak erre kíván támaszkodni, ellentétes hatást fog kiváltani, a legapróbb hibáját és tévedését is felnagyítják a gyermekek. Olyan csalódást vált ki belőlük, mint *Maugham* hőseiből a meglátogatott költő, aki mindenben megfelelt az előzetes elképzeléseknek, csak éppen nem költő volt, hanem – sörgyáros. Még a legintimebb interszemélyes kapcsolatban: a szerelemben is rengeteg csalódást okoz az a többnyire késői felismerés, hogy a tetszetős külső értéktelen egyéniséget takar.

Az emberi kapcsolatok felvételét mindig megelőzi egy *előzetes ítélet* (nem előítélet!), amelyet az emberek egymásról különböző információk alapján alakítanak ki. Gondoljunk csak arra, hogy az új tanár érkezését megelőzi híre, szinte minden fontosat előbb tudnak róla diákjai, mintsem személyesen találkoztak volna. Előzetes ítéletet alkot a diákjáról a tanár is, ennek azonban gyakori veszélye, hogy *előítélettel* merevedik (jó, rossz, szorgalmas, lusta; beskatulyázás).

NYELVÜNK EGYIK sajátossága, hogy azonos szavakkal, szóösszetételekkel a legellentétesebb értelmi, érzelmi tartalmakat juttathatjuk kifejezésre, s ha idejében nem figyelünk a *tartalmi különbségekre*, a legteljesebb harmóniát feltételezhetjük ott, ahol annak még a feltételei sincsenek biztosítva. Így vagyunk ezzel akkor is, ha az emberek kapcsolatteremtő művészetéről beszélünk. Egyesek ugyanis több-kevesebb joggal úgy értelmezhetik témánkat, hogy a *manipuláció taktikájára* kívánjuk megtanítani őket: olyan viselkedésre, amely saját szándékaik, egyéni céljaik leplezésére, mások megtévesztésére, eszközükké tételére teszi képessé őket. Az ilyen művészet más emberek *megszerzését, meghódítását, birtokba vételét* tekinti céljának. Értelmezésünkben a kapcsolatteremtés művészete az emberek *egymás közötti érintkezésének etikáját* tartalmazza, és megnyerésüket, meggyőzésüket tekinti céljának.

A régi pedagógiában nem volt különösebb jelentősége ennek a művészetnek. Megkívánták, hogy a pedagógus elsősorban szakértelmével és szigorával szerezzon tekintélyt magának, nem volt azonban követelmény, hogy tanítványait meg is győzze. A tanulók megítélésében az uralkodó osztály viselkedési normáit és a tanterv által előírt tudanyagot kérte számon tanítványain, aki ennek nem felelt meg, azt kirekesztették a továbbtanulásból. Társadalmunkban, s ezért az iskolában is, ma az emberek meggyőzésére törekszünk. Nem meglevő viselkedésük, tudásuk alapján alkotunk ítéletet a gyermekekről, hanem mindent megteszünk annak érdekében, hogy a társadalmi normáknak megfelelő viselkedést és a műveltséget megalapozó tudást ott sajátíthassák el. Ennek érdekében használunk eddig ismeretlen fogalmakat: hátrányos helyzet; felzárkóztatás; korrekció. Ezért fogalmazhatjuk meg joggal azt is, hogy ma az eredményes nevelés egyik alapfeltétele: a *szocialista tanár-diák viszony megteremtése*. Más kérdés, hogy ennek megvalósításához elvszerűen felhasználhatjuk a másik szemlélet eredményeit is.

A kapcsolatteremtés művészetének legfontosabb megvalósítási területe a *viselkedés*. Viselkedésen minden olyan megnyilvánulást értünk, amelynek közvetítésével az ember magatartása jut kifejezésre, és amelyek mások számára lehetővé teszik, hogy arra következtessenek. Viselkedésével felvett belső és külső ingerekre *reagál* az ember, illetve olyan ingereket ad le mások számára, amely őket *reagálásra* készíteti. Az ember kettős arculatából következik, hogy viselkedése nem mindig társadalmi értékű, vannak helyzetek az életben, amelyekben a reagálásokat a természeti lény, s ezért a természeti törvények vezérlik. Épp emiatt a kettőségért fontos, hogy különbséget tegyünk valakinek az *aktuális viselkedése* (elvesztette önuralmát, indulatait követi, stb.), amellyel valamire éppen most így vagy úgy reagált, és személyiségére jellemző *viselkedési módja*, amellyel hasonló szituációkban hasonlóképp viselkedik, között. A kapcsolatteremtésben jelentős szerepet játszanak az első aktuális viselkedések, annál is inkább, mert ezekben fel lehet ismerni az illető megfélekezett (nem is biztos, hogy erkölcsi, világnézeti indítékból, lehet, hogy csak konform megfontolásból), időnként mégis felszínre törő motívumait (irigységét, önzését, agresszivitását: kimutatja a foga fehérjét!). Az emberi kapcsolatok teremtésében ezek az aktuális megnyilvánulások minden előzményt lerombolhatnak, *kiábrándítóan* hathatnak. Egy olyan embernek, akit hivatása más emberekkel való kapcsolatteremtésre kötelez (pedagógus, orvos, politikus stb.), éppen ezért uralkodnia kell aktuális viselkedésin is:

Sajátos, hogy a gyermekek minden ilyen megnyilvánulásra igen érzékenyen reagálnak. Gyakori, hogy egy-egy pedagógus ezzel veszti el bizalmukat, megbecsülésüket, néha tekintélyét is. Különösen a rapszódikus viselkedést tudják nehezen elviselni, azt, ha valaki egyszer túlságosan negédes, máskor ridegen gormba. Ilyenkor a pedagógus szerep követelményei lépnek előtérbe, az a makarencói tanítás, amely szerint néha tudatosan kell a nevelőnek aktuális viselkedését irányítania (pl. műharag, műfelháborodás).

Az ember viselkedésének sajátossága, hogy nemcsak *ösztönös*, mint a többi élőlényé, hanem *tudatos*, a tudata által irányított és szabályozott is lehet. Olyan képesség ez, amelyet a többihez hasonlóan jóra-rosszra egyaránt felhasználhat. Ha a viselkedés

magatartását, világnézetét, erkölcsiségét tükrözi, kifejezi gondolatait, érzelmeit és szándékait, *adekvát viselkedésről* beszélünk. Gyakori azonban, hogy viselkedésével valaki valódi belső tartalmát nem kifejezni, hanem éppen ellenkezőleg leplezni kívánja, *inadekvát viselkedést* tanúsít. Tévedés lenne olyan követelményt támasztani, amely az embereket minden esetben adekvát viselkedésre kényszerítené, és az inadekvát viselkedést azonnal erkölcstelennek, jellemtelenségnek minősítené. A kapcsolat-teremtés művészetének egyik jellemzője, hogy mindig elvszerű határt képes vonni az adekvát és az inadekvát viselkedés között. Az elvszerűséget minden esetben az emberi élet ellentmondásainak figyelembe vétele biztosítja. Hankiss Ágnes vizsgálta pl. az őszinteség, az igazmondás ambivalenciáit. Erkölcsi követelményeink szerint a jellemes embernek mindig igazat kell mondania, de ez a követelmény ütközhet:

a <i>szuverenitás védelmének</i> a szükségletével,	ezért nem szabad pl. a gyermekeket családi életük intimitásairól faggatni,
az <i>információk megbízhatatlanságának</i> a lehetőségével,	ezért követelhetjük, hogy ne pletykáljon még akkor sem, ha meggyőződése szerint igazat mond,
mások <i>tiszteletének</i> követelményével,	ezt nevezzük tapintatnak, nem mondom valakinek, hogy csúnya, mert nekem nem tetszik,
egy <i>etikailag</i> magasabb rendű követelménnyel,	ezért válhat az igazmondás árulássá, gorombasággá...

Hasonló példák sorával lehetne bemutatni, hogy esetenként épp az erkölcsös magatartás igényli az inadekvát viselkedést. Érvényes ez a pedagógiában is, ahol előfordulhat, hogy egy gyermeki viselkedést végtelenül taszítóan tart a pedagógus, mégis ügyelnie kell, hogy ne a gyermeket, csupán viselkedését marasztalja el. Mindig erkölcstelen az inadekvát viselkedés, ha mások *félrevezetése* a célja (alakoskodás, becsapás, jogtalan előnyök keresése, nem létező érzelmek hazudása, hízélgés stb.).

A harmadik osztályozási szempont szerint megkülönböztethetünk:

a) *közvetett viselkedést* (testtartás, arcjáték, szem stb., metakommunikációk),

A gyermekek különös érzékenységgel reagálnak ezekre. Belőlük szűrjük ki a pedagógus hozzájuk fűződő viszonyát: lekezeli őket, gúnyolja hibáikat, közönyös problémáikkal szemben, unottan hallgatja őket. A pedagógus viszont gazdag információkat szerezhet a tanulók közvetett viselkedéséből: unatkozhatnak, húzódoznak egy feladattól, cinikusan fogadják szavait stb.

b) *verbális viselkedést* (szóbeli megnyilvánulások, stílus, hangnem, a szavak etikai hitele)

Egyesek tévesen arra következtetnek abból, hogy a beszéd viselkedés, hogy egyben cselekedet is. Ez hamis következtetés. Más megközelítésben igaz, hogy egy adott történelmi, társadalmi, pedagógiai szituációban a szólás, a megszólalás *tett* lehet. Pl. a teszt, az 5+1 veszélyeiről akkor beszélni, amikor ezért hátrány járult a beszélőre. A nem beszélésről Babits mondott ítéletet: „vétkesek közt cinkos, aki néma”.

c) közvetlenül *cselekvésekben megnyilvánuló viselkedést*, az egyén, a közösség hétköznapi tetteit, különböző szituációkban megnyilvánuló magatartását. Az emberek minőségét cselekedeteik árulják el, azok szerint minősíthetjük egyiküket barátságosnak, a másikat önzőn agresszívnek, az egyiket helytállóknak, a másikat nagyszájú gyávának. Az emberi kapcsolatokban is a cselekvéseké a meghatározó szerep, a viselkedés-válasz váltakozásának, amiket a szociálpszichológia szakkifejezésével *interakcióknak* nevezünk.

AZ EMBERI KAPCSOLATOKBAN ezeknek az interakcióknak meghatározó jelentőségük van. Homans (Az emberi csoport. New York, 1950.) szerint az interak-

ciók gyakoriságával növekszik a rokonszenv mértéke. Hozzátehetjük azonban, hogy ez nagymértékben függ az interakcióban résztvevő személyiségektől és az interakciók tartalmától. Ezekkel kapcsolatban a szociálpszichológia által feltárt törvényszerűségek közül kiemelhetjük a következőket:

1. Ahhoz, hogy kapcsolatok teremődjenek, legalább két személyiségre van szükség, akik minden interakciójukban *totalitásként*, teljességeként vesznek részt (H. C. J. Duijker). Ez még egy nem sablonos kézfogásra, tekintetre is érvényes, hiszen abban is benne lehet az egész ember. Különösen a *szem-kontaktusnak* van (M. Argyle) fontos szerepe.

Vezetők és munkatársaik, tanárok és diákok viszonyában mindent elronthat, ha az egyik kérdez, de minden közvetett viselkedésével elárulja, hogy valójában nem érdekli a másik válassza. A tanulók érzékenyen veszik tudomásul, ha valamelyik tanáruk sohasem néz a szemükbe. A szerepjátszásra is vigyázni kell, mert a legjobb színész is váratlanul kiközkenhet szerepéből. A totalitás érvényesül abban, hogy a diákok nemcsak arra kíváncsiak, hogy tanáruk mennyire érti a szakmáját, arra is, milyen mint ember. Aki ebből a szempontból nem üti meg szemükben a mértéket, csak oktatójuk lehet, nevelőjük nem.

2. A kezdeti interakciókban az emberek *felmérik egymást*, arra törekszenek, hogy minél több információt szerezzenek egymásról. Tanárok diákjaikról, diákok pedagógusaikról. Ezeket a szituációkat mindig fenntartással kell értelmezni, mert a társak minél jobb, szöveg képet szeretnének a másokban kialakítani magukról, ugyanakkor ki akarják puhatólni a másik gyenge pontjait is, mert ezek segítségével *csapdákat* készíthetnek nekik.

A régi pedagógiában a vadász, horgász stb. tanártípust egyes kérdésekkel mindig rá tudták venni tanítványai, hogy a tananyag helyett szenvedélyeiről beszéljen, s ezzel teljék el az óra. A hétköznapi gyakorlatból ismerjük azokat az udvarlókat és hízelgőket, akik együtt sírnak látszatra a síránkozókkal, sajnálják, akik sajnálatni szeretnék magukat, dicsérik, aki szívesen hallja saját dicséretét. Mindezt nem együttérzésből, empátiából teszik, hanem azért, hogy rejtett céljaikat elérjék. Ezek a figurák nem ismeretlenek az iskolában sem, megtaláljuk őket a padokban, de a nevelőtestületi szobában is.

3. Egymás értékelésében számítanunk szükséges az emberek *implicit személyiség-elméletével* (Secord-Backmann). Ezen azt értjük, hogy az emberekben korán kialakul egy elméleti kép arról, milyenek a körülöttük élő emberek. Kialakulásában szerepet játszanak a környezetben élő személyek, a reklám (film, tévé, divat), de azok az előítéletek is, amelyek szellemi rövidzárakra készítenek az egyéneket.

Így legtöbbször implicit személyiség él arról, milyenek a vezetőink, a főnökök; a férfiak; a nők; a fiatalok, az öregek; milyen az ideális tanár, illetve a jó tanuló. A tömegkommunikáció pl. kialakít a tömegben egy sajátos „modern” nőideált, az ember konkrét találkozáskor a másik személyt akaratlanul is azzal veti össze. Ez újabb szerepjátszási lehetőséget teremt, lehetővé teszi ugyanis, hogy valaki magára öltse az ideál köntösét, és azzal hódítson. Duijker rámutat, hogy ez a *szinlelés* sikerhez vezethet, de egy testtartás, mimika, gesztikuláció, intonáció váratlanul leleplezheti alanyát. A pedagógusnak ezért ismernie kell, milyenek látják a jó tanuló: kollégái, kiből látják az eszményi fiataalt a diáktársak, hogy idejében irányítani tudja a közvélemény kialakulását. Különösen arra figyeljen, hogy az implicit személyiség-elméletben milyen mértékben jutnak szerephez a különböző *előítéletek*.

4. Marx Károly szerint a másik ember a legalkalmasabb arra, hogy benne, mint tükörben megismerjük önmagunkat. Nincs azonban biztosíték, hogy az ember a tükörben *reális vagy ideális önmagával* kíván-e találkozni. A szociálpszichológusok szinte teljesen egyetértenek abban, hogy az emberi kapcsolatok kialakításában, a kölcsönös

vonzalmak létrejöttében saját véleményünk *megerősítésének* kiemelt jelentősége van. Th. M. Newcomb (Szociálpszich. Gondolat 1973. 182. l.) vizsgálatok alapján fogalmazza meg azt a tételt, hogy a személyes szimpátiákban meghatározó, vajon „az ember egyetért-e társával saját magát illetően. „Aronson (A társas lény 1978.) szerint: a vonzalmat a vonzalom szüli, sajátos rendszerében ezt a törvényszerűséget *jutalomelméletnek* nevezi. Kissé leegyszerűsíti a kérdést, amikor szinte gazdasági egyenleget állít fel, amelynek egyik oldalán *a kapok, nyerek*, a másikon pedig *az adok, nyereségben részesíték* tételeit sorakoztatja fel. Mások meggyőzéséhez valóban elengedhetetlen megbecsülésük és értékelésük. Elutasítja a másik ember irányítását, nevelési szándékát, akiben az illető csak hibákat, rossz tulajdonságokat hajlandó észrevenni. Ezzel rákényszeríti, hogy benne még nagyobb mértékben fedezze fel a hasonló vagy azonos hibákat. Az igazi, érzelmi tartalmú kapcsolatokban azonban az ember áldozatokra, lemondásokra is képes, amint ezt remekül ábrázolja Rostand Cyrano alakjában. Láttuk már (Az emberi kapcsolatok forradalma MK. 1980. 1.), hogy a kölcsönösség a kapcsolatok fontos kritériuma, de helytelen lenne – különösen leegyszerűsített formában – szerepét abszolutizálni.

Nagyon lényeges gyakorlati következtetéseket vonhattunk le mindezekből. Sok pedagógus azért veszti el hatékonyságát gyermekei fölött, mert kifejezésre juttatja, hogy őket értéktelennek, rosszaknak stb. tartja. Elfelejtji, hogy *a tükör, illetve jutalomelmélet* törvényszerűségét Makarenko már rég lefordította a pedagógia nyelvére. Tanításai szerint, ha valaki tanítványát szorgalmassá, becsületessé stb. akarja nevelni, el kell hitetnie vele, hogy *képes olyanná lenni*, esetleg csírájában már most is olyan. Ez a törvényszerűség érvényesül abban is, hogy reménytelenül vár bizalmat tanítványaitól, aki bizalmatlan velük szemben, és sohasem lesz tekintélye az olyan vezetőnek, aki minden alkalmat megragad, hogy munkatársainak értékeit kicsinyítse. A hétköznapi gyakorlatában szinte apró semmiségeken múlik a kapcsolatok megerősítése vagy lerombolása. Meghallgatja-e tanítványait, aki tőlük odaadó figyelmes meghallgatását igényli? Megadja-e nekik az elemi tiszteletadást, amikor tőlük ezt fokozottabb mértékben követeli? Kívánhat-e másoktól tapintatot, aki tapintatlan, figyelmet a figyelmetlen? Képes-e mély kapcsolatokat teremteni, aki önműködően csak azt értékeli, hogy neki milyen haszna van azokból?

5. A kapcsolatok egyik legerősebb kohéziója a közös tevékenység, s azokon belül *a közös élmény*. Nevelési gyakorlatunk még nem eléggé veszi figyelembe ezt a törvényszerűséget, ezért találkozhatunk azután szép számmal gyermekekkel, akik ezt a kohéziót az iskolán kívül, nem egyszer bandákban, galerikban keresik és találják meg. Az embereknek, hogy életüket színesnek, gazdagnak, tartalmasnak tarthassák, élményekre van szükségük, s ha ilyenek nincsenek, beérik *pótélményekkel* is. Tévedés azt hinni, hogy csak a negatív cselekedetek válhatnak élményekké: a nagy ivászatok, a szexuális kalandok, mások kijátszása, megalázása. Abban azonban, hogy ez a hiedelem egyáltalán kialakulhatott, orozzlánrésze van pozitív eseményeink lélekölő unalmának. Az utóbbi években, évtizedekben pedagógiánk mindent intellektuális szintre igyekezett felemelni, mindent arra alapozott, hogy a gyermekekkel *meg kell értetni* a helyeset, a jót, szükség esetén pedig meg is kell *magyarázni* nekik. Élményekhez viszont csak olyan személyek, események, dolgok juttathatják az embert, akikhez, illetve amelyekhez *érzelmileg is kötődik*. Az érzelmek viszont széles skálán helyezkednek el:

- a) az elfogadástól a tudomásul vételen át az elutasításig,
- b) a csodálattól a tiszteleten át a megvetésig, utálatig,
- c) az azonosulástól a megértésen át az elvetésig,
- d) a szenvedélyes szeretettől a közönyön át a gyűlöletig.

Aki képtelen elérni, hogy vele együtt jussanak élményekhez neveltjei, hamar eléri, hogy ellene találják meg azokat.

Divat a legjobb pedagógusoknak bizonyos módszerekkel, technikai eszközökkel szemben tanúsított ellenállását konzervatívizmusnak bélyegezni. Kevéssé figyelünk fel arra, hogy ezek szerepének állhangsúlyozásával épp a legalkalmasabbakat riasztjuk el a pályától. Elszűrkitjük velük a pedagógiai hatások két legfontosabb tényezőjét: a színes *pedagógus egyéniséget* és az *élményszerű órát*. Arra vonatkozólag, hogy ez a két tényező milyen eredményekhez vezethet, évszázados tapasztalataink vannak. Az egyeduralgó módszerek és eszközök eredményességét legfeljebb hipotézisek állíthatják. Sajátos ellentmondásként túl sokan foglalkoznak *elméletileg* azzal, mit kell csinálnia a pedagógusnak, aki *gyakorlatilag* már nem is mer önállóan gondolkodni azon, mit volna helyes neki csinálnia.

6. Tartósabb kapcsolatot képes más emberekkel teremteni, aki velük *azonos nézeteket* vall. Minél több dologról azonos két ember véleménye, annál könnyebben megérthetik egymást. Tekintettel arra, hogy minden ember egyik fontos törekvése, hogy mások megbecsülését, értékelését élvezze, egy-egy csoport (munkahelyi, osztály, klikk stb.) nézetei *nyomást gyakorolnak* a csoporttagok nézeteinek alakulására. Hatásuk lehet konform alkalmazkodás, felvett szerep eljátszása, pl. ha a csoport azokat ismeri el, akik cinikusan beszélnek a másneműekről, szexuális kalandjaikkal dicsekszenek, partnereiket gátlástalanul kiszolgáltatják, előbb-utóbb ez a viselkedés a csoport jellemzőjévé válhat. Olyan törvényszerűség ez, amelynek hatását jóra, rosszra egyaránt fel lehet használni. Egyeseket belekényszeríthet egyéniségüktől idegen viselkedésbe, felvett viselkedésük viszont személyiségük torzulásához vezethet. Ugyanakkor pl. a pedagógus felhasználhatja tanítványai megnyerésére is, ha tudatosan ügyel arra, milyen attitűdök jellemzik osztályát az egyes sportágak, csapatok, zenekarok stb. megítélésében. Mindent elveszíthet, ha futballrajongók között ezt a játékot barbárságnak minősíti, Fradi rajongók közt pedig egy másik csapatért lelkesedik. Csatát nyerhet, ha tudomásul veszi, és felhasználja a tanulók megnyerésére.

A KAPCSOLATTEREMTÉS művészetében nem becsülhetjük le az *érintkezésformák* szerepét. Legutóbb Hankiss Elemér taglalta (Valóság 1979: 6. 29–44. l.), milyen zavarokat okoz tisztázatlanságuk. Az a körülmény, hogy életünkben

a) nincsenek általánosan elfogadott köszönésformák (Az iskolákban is egymás mellett élnek a Kezét csókolom és a Jó napot!),

b) nincs kialakult köszöntő módunk (Uram, Úrnő, Elvtárs, kartárs, pajtás, szaki, hé-te),

c) elmosódtak a magázás és a tegezés határai (az Élet és Irodalom egyik írója szerint azt tegezzük, akit nem ismerünk).

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy mindezek a hiányok kizárólag az érintkezés verbális területeire korlátozódnak. A verbális megnyilvánulások csupán azokat a bizonytalanságokat tükrözik, amelyek egész *viselkedés-kultúránkat* jellemzik. Ezzel kapcsolatban pedagógiánkban két ellentétes tendencia észlelhető. Vannak, akik a gyakorlat anarchisztikus jelenségeit elméletileg kívánják igazolni, és az iskolákat is az anarchia gyakorló terepeivé kívánnák változtatni (a szabad nevelés hívei). Akadnak, akik azt vallják, hogy az iskola nem hunyhatja be a szemét, észre kell vennie minden jelenséget, ami körülötte van. A nevelés azonban nem a meglévő hibák rögzítésére és terjesztésére hivatott. Céltudatosan a jövőbe kell néznie, hogy ne azt szolgálja, ami van, annak útját egyengesse, aminek előbb-utóbb mégis meg kell valósulnia. Az emberi kapcsolatokat anarchiáját a jövő nemzedékben váltassa fel az emberi kapcsolatok művészetével. A hétköznapi gyakorlatában követelje meg mindenkitől egymás tiszteletét, megbecsülését, s ennek kifejezésére a tapintatot, az udvariasságot, egymás segítségét tanteremben és nevelőtestületi szobában egyaránt.

